

Проф. др ВЛАЈКО БРАЈИЋ

ИЗВОРИ И УТИЦАЈИ ЗАКОНИКА ОБШЧЕГ ЦРНОГОРСКОГ И БРДСКОГ

1. Филозофија мира и одговорности

Законик обшчи црногорски и брдски је проистекао из живота, обичаја и морала црногорских и брдских племена али и из филозофије живота коју је носио и изграђивао Петар I, владика, пјесник, ратник, филозоф и дипломата.

Главне поенте тадашњих захтјева живота, дипломатија и филозофија Петра садржане су у Законику.

Текст Законика је компонован редоследом хитности који је наметао живот, али је очигледно почивао и на наслеђу и европским идејама које је Петар I спознао.

На првом мјесту су јединство и мир. Јединство међу племенима, мир у њима и међу њима. Мир са сусједима и прије свега са Турцима.

Мир са Турцима значио је тада прије свега мир са Бушатлијом али и са другим пограничним Турцима.

Без обзира на изразито непријатељство Махмуд паше Бушатлије према Црногорцима, Петар I, моли Бушатлију, да се успоставе односи мира, тако да се Бушатлија прође сиротиње брдске и да се крв не пролијева.

Није овдје у питању само очување мира са Турцима већ и одбрана Брда, очување јединства и слободе. Ове потребе и настојања су изражена кроз Стегу односно почетним одредбама Законика.

У Законику су затим садржана решења која се односе на издају, лупештину, и друга неприхватљива понашања.

Издаја се везује за очување слободе и јединства племена, а остала недозвољена дјела се тичу злих обичаја и потреба уређења односа међу племенима и унутар племена. Директно се говори о миру и тишини.

Посебно су значајне одредбе које говоре о кажњавању свих недозвољених и неприличних понашања на пазарима. Овим одредбама се уређују односи са сусједима.

Све ово заједно је била не само унутрашња потреба већ и потреба да се Црна Гора представи Европи, да би се смањили ефекти пропаганде против Црне Горе.

Мора се, нажалост, рећи да су европски савезници Турске и аспиранти на дјелове Балкана, прихватили турску пропаганду која је у лошем свијетлу приказивала Црну Гору а стварно неприхватљиве поступке, који су били исти као турски, или лакши од њих, приписивала само Црногорцима. Европске земље су то прихватиле, с времена на вријеме, као истину, руководећи се својим интересима.

Било је неопходно носити се са тим подвалама и савезништвима, а поред осталог и кроз кажњавање свега што је било лоше, и доприносило лошој слици, коју су Турци ширили о Црној Гори.

Турци су уствари настојали да прикажу своје аспирације на Црну Гору као своје право, а одбрану Црногораца и њихову непопустљивост као дивљаштво. Неке европске земље су прихватале став Турске да њима припадају освојене територије и потчињена раја или оне које ће освојити или за које је тврдила да јој припадају, односно да их је освојила.

Према томе у зависности од интереса и односа са Турском европске државе су биле склоне да окупацију и насиље окупатора прихвате као легално стање. Против свега тога се морао борити Петар I, дипломатијом, борбом па и правом садржаним у Законику.

2. Посланице и писма као концепција

На овом мјесту ће бити ријечи само о неким посланицама и то онима датираним прије доношења Законика.

Овдје је ријеч, прије свега, о посланицама чија се садржина, може рећи налази у Законику. "То и такво вријеме дало им је садржину и обиљежја, као што су посланице, са своје стране, обиљежиле и осмислиле исто вријеме и дјеловање на њега".¹

¹ Чедо Вуковић, *Поруке Петра I Цетињског (Предговор-Посланице)*, ЦИД, Подгорица, 1996.г.; др М. Чизмовић, *Стега у посланицима. Зборник, Битка за Ц. Г. 1796-1996.г. (Подгорица 1997)*.

Из посланице од 1788-1796. године² јасно се види настојање за јединством, организовањем Црне Горе и Брда и успостављањем односа адекватне одговорности. Питања којима се бави Петар I у посланицама и писмима, су различита, али су усмјерена на поменуте циљеве. Да поменемо питања као што су: дефинисање односа са црквом, (Котор) 1788; односи са Ровчанима, Морачанима и Ускоцима; спречавање регрутовања Црногораца за најамне прекоморске ратнике; инсистирање на мирењу Ришњана (1791) заштита "добјегшег" јер у слободној земљи мора свако бити слободан; спречавање освете на нејачи (Паштровићима, 1794) и сл. Обраћајући се Збору паштровском моли и заклиње да се оштећени прођу прогона дјецe и стараца и разура куће, јер су већ "доста учинили", да "старце и ћецу не ћерају", јер да похаре и разура међа, жежења кућа и осталих штета, није другоме учињено, што је њима учињено.

Подсећајући Ровчане, Морачане и Ускоке (марта 1790 - Посл. бр. 3) да их је вазда молио и заклињао да мирно живе Петар I тражи да поштеде Попадића који држи турску земљу у договору са Турчином. Неки би хтјели да отму ту земљу и да је раздијеле, Петар I каже: Себи ће мало користи учинити, а сиромаша ће разурити и изгнати, јер храни своју чељад и братску сирочад. Заклиње, али и проклиње оне који не би послушали.

Петар I настоји да заштити сиромаше и посјед, штити имовину. Тражи правду и праведно поступање. Правда се односи и на Турчина.

Поменути посланицама Петар I настоји да успостави одговарајуће односе у племенима Црне Горе и Брда. Пред напад Махмуд паше Бушатлије на Црну Гору (1796), Петар I се обраћа Црмничанима (1796) корећи их што нијесу дошли на Цетиње гдје се "неколико главара састадоше" и "књигу јединства и слоге међусобом написасмо, ако не кћеше Турци, да се сви од Острога до Сутормана и од Ловћена до Мораче уједно миримо, како смо уједно и заратили, ако сви уједно и заједно да се бранимо и гинемо и да се не издајемо".

Упозорава Петар I, на сепаратне договоре, као што су два Цеклињанина "углавили да понесе састанак са Турцима", јер остали нијесу за тај договор. Заклиње их Богом да му пишу и да га обавијесте, да ли су за учињени договор. Важно је истаћи да Петар I каже да је на Збору главара рекао да ће Црмничани прихватити "шта остала земља учини". Правдао их је такође да због "сијања и прошења и рати домаће" нијесу на збор могли доћи. Иако се опасност од турског напада надвила над Црном Гором и Брдима, пише

² Бој Црногораца и Брђана са Махмут-пашом, 1996, стр. 66-87. Посланице Петра I, ЦИД, Подгорица, 1996.г.

Црмничанима: Петар I без срџбе и директног позивања на обавезе. Створен је џквир за Стегу.

У обраћању Махмуд-паши Бушатлији, (као и у многим другим приликама), долази до изражаја ширина духа и дипломатски дар Петра I. Петар I упозорава да је писао Махмуд-паши, да мири племена и позива пашу да о миру зборе. Умјесто тога паша се изгледа спрема да пошаље војску у Брда.

Петар I и црногорски главари се обраћају народу 1796,³ и указују да се Бушатлија "самозвани везир албански" припрема за напад на Црну Гору и Брда.

Не преостаје ништа друго него да се "за учињено вјероломство с напрегнутим оружјем у рукама, буде спремно" ... Карактеристично је да инсистира на одметништву Бушатлије од султана, и на вјероломству. Инсистира, дакле, на легитимности одбране а подвлачи се немогућност другог избора. Није то само упућено народу већ и свим пријатељима и непријатељима, па и Бушатлији.

Са Бушатлијом је Петар I иначе разјаснио позиције обје стране. У писму Бушатлији, као одговор на његове ултиматуме, одговара смирено да је дужан своју браћу Брђане бранити и да признаје само силу Бога, а пријетње прима као ново зло и срамоту, коју спрема Бушатлија. Подсјећа га на разарање Цетиња и Манастира цетињског, као и да Црна Гора није користила повољне околности за освету, када је Бушатлија био у невољи. "Сада те опет молим прођи се сиротиње брцке... а ако ли нећеш... ми ћемо се од твоје силе и напасти с помоћу божјом бранити док један тече..."

Петар I инсистира на миру и споразуму, моли пашу, али закључује прецизно да ако тога нема, и ако Бушатлија нападне, бориће се "докле један тече".

У овим порукама и ставовима је садржана филозофија и политика Петра I, његов однос према животу и људима. Но, ту је садржана и дипломатија и то не само дипломатија у датим односима, већ се формира један кодекс дипломатије мира, а по потреби и дипломатија рата.

У датим околностима круг се затворио. За мир и споразум нема могућности. Петар I се, пред напад, обраћа народу. Прије свега каже да непријатељ "не шћеде на моје молбе од постојећег крвопролића одустати окупио је силну војску". Затим указује да је проливање крви за слободу неизбјежно, и да је увјерен да су сви спремни живот положити за слободу. "Ви сте, драги синови, слободан народ, ви немате друге награде за вашу свету борбу од одбране своје вољности..."

³ Бој Црногораца са Махмут-пашом, Цетиње, 1996, стр. 66-67.

То је одбрана, ту нема никакве друге идеје, никакве користи. "За то су се, мили синови и љубазна браћа моја, наши прађедови борили, за то се и ми боримо, зато ће се и наше потомство борити".

Ови етички оквири не дају простора за издају или било какву личну корист. То није сукоб ради освете непријатељу, nanoшења штете, или амбиција за плијеном, или добитком. Само слобода и слава слободе.

Народ Петра I је, као што је познато, два пута у току 1796. победио Турке, на челу са Бушатлијом. Бушатлија је своје насилништво платио сопственим животом. За Црну Гору (сједињену са Брдима) отвориле су се нове могућности.

"Од овог времена почиње ново доба за Црну Гору. Од тада почиње њена независност", каже Вук Караџић.⁴ Од 1796-1803, створена је црногорска држава, сматра академик М. Шуковић.⁵

3. Законик као кодекс

Заједно са Стегом Законик представља кодекс у коме су садржане одредбе уставноправног, међународно-дипломатског карактера; кривично-правног, цивилно-правног и судског права. Почетне и истовремено основне и опште одредбе, односе се на утврђивање јединства Црне Горе и Брда и њихове борбе за "вољност и слободу".

На почетку Законика се подвлачи да "... главари и старјешине и остала браћа из сваког племена и наше слободне области Црне Горе и Брда... сви једногласно и договорно установисмо закон по којему се унапријед можемо владати и управљати на изглед прочијех народа од свијета"...

Овдје се виде идеје Петра I, из садржине у посланицама, поменутих на почетку овог текста.

У тексту Законика су садржане одредбе о кажњавању издајника. Сваког издајника вјечном проклетству и анатеми предају и заричу се да њега као "обшченародног крвника и вас његов дом између нас искоријенимо и да от њега никога не оставимо".

За очување заједнице, вољности и слободе нема компромиса јер је утврђено правило да буде "искоријењен" и да нико од њега не остане. Очување заједнице и слободе, унутар те заједнице се одређује правилима која говоре о казнама за убиства, за казну за убиство се везује прогонство, као посебна казна.

⁴ Вук Ст. Караџић, Црна Гора и Бока Которска, СКС, Београд, 1922., стр. 36

⁵ М. Шуковић, Створена или само темељ за стварање државе, Битка за Црну Гору (Мартинићи - Круси) - 1796 - 1996. Подгорица, 1997, стр. 121-147

Прогон се везује и за нека друга дјела као што су отимање удате жене или дјевојке (која није на одговарајући начин обећана). Исто тако и за свештеника, који вјенча жену која има жива мужа, или дјевојке уграбљене на силу.

Протјеран ће такође бити и онај ко украде вола или коња будући да сву чељад оног дома уцвијели... без којег живјети не могу. Овај лупеж се третира као убица (чл. 17).

Лупештина је стављена ван закона. Тако "ако лупеж погине или се рани идући у крађу, да поговора није, будући све договорно рекосмо да га сва земља бије једнако како и рукоставника". Овдје се прије свега кажњава крађа и пљенидба, а уводи се као дозвољена санкција убиство лопова, без суђења, ако се затекне у крађи. Ово друго правило је преузето из ранијих обичаја, из сукоба поводом крађе и пљенидбе, гдје су самопомоћ и оружано супростављање, били једина могућност заштите. Сада се она допушта као једна од комбинованих мјера са идејом да се сломе навике, да се туђе може узети и плијенити, ако постоји "добар" изговор.

У погледу продаје куће, баштине и сл., установљавају се правила (чл. 15) која се односе како на обавезан поступак, тако и на форму уговора.

Посебно су бројна, опширна и детаљна правила (за оно вријеме) о судовима, судијама и судском поступку.

У чл. 16 је предвиђено да је за сва потраживања (и спорне односе које су се обично решавали самопомоћу и самовољом), обавезна надлежност суда, и обраћање суду, под пријетњом суђења и казне.

Посебно мјесто у Законику имају, судови, судије и суђење (чл. 22). Одређено је да се суди "по правди малому, као и великому, јербо суд Божји јест..." Може се рећи да су правила поступања суда односно судија потпуно довољна за пресуђење (чл. 22, 23, 25, 27, 28, 29). Одређују се, међутим, и обавезе Црногораца и Брђана према суду (чл. 26).

У чл. 18 и 19 се обавезују Црногорци на мир и тишину сусједску са Приморцима и да пазари морају бити мирни и слободни а ко учини кавгу пред црквом и пазаром такав се има суду земаљском предати.

Законик у чл. 32 одређује обавезу свјештеника, кнезова и старјешина од племена, да сваког домаћина куће уче да живе мирно, и да их упуте у сва правила законика.

Нико неће моћи да избјегне казну и неће моћи да се правда да није знао шта закон прописује. Морало се, дакле, радити на томе да право постане познато.

У овом контексту постаје јаснија одредба чл. 6. Стеге, према којој ће свака нахија имати по примјерак "писма" у којем је

садржана Стега. Сва ова правила, и питања њихове примјене, налазимо у каснијим посланицама и писмима Петра I.

4. *Одговорности за убиства*

У чл. 2 Законака је одређено да уколико Црногорац или Брђанин убије без иједне кривице и нужде (него од силе и опачине) да се не може никаквим благом откупити. Биће објешен, камењем побијен или огњем из пушака разнесен. Ако је избјегао убица па се врати на територију Црне Горе и Брда и "најкрајњи" Црногорац или Брђанин га може убити.

Ова одредба са једне стране настоји да сузбије убиства и установи одговорност прописану законом. Са друге стране ова норма допушта враћање уобичајеном кажњавању (посредно чак и освети) када је убица недоступан власти, односно када је избјегао и добио статус изгнаника.

Питање убиства и њиховог кажњавања се често налази у посланицама и писмима Петра I, последице доношења Законака.

5. *Прогонство*

Прогонство има своју дугу историју⁶. Она се није завршила са Законом Петра I, већ је наставила да живи. Тако се у новим формулацијама нашла и у Даниловом законуку (чл. 69.)

Прогонство се у Законику Петра I, не одређује директно за убицу већ се прогнаником третира убица (чл. 3 и 4), који побјегне. Прогнани ће бити грабитељи туђе дјеце и жена, и попови који вјенчају, тако уграбљене жене и дјевојке. Ако је убица преко границе побјегао његово имуће да има све, од мала до велика, и од тога половину дати коме је зло учињено, а половину за земаљску глобу узети. Исто ће се десити и грабиоцу туђе жене или дјевојке (противно обичајима).

Поред оног што је прогонство познато из неких ранијих закона и обичаја других народа, сигурно је да су и обичаји племенског живота утицали на овако рјешење. Природно је било да свако ко би издао, или било како напустио племе, губио би имовину. Ако је био издајник или убица, није се могао више вратити у племе. Последице његових дјела су сносили и његови укућани. Некада је потпуна разура имања и куће. То је некада ишло преко сваке мјере како је то у поменутој посланици из 1794. (бр. 6) упозоравао Петар I.

⁶ Др П. Стојановић, Прогонство из земље као мјера одмазде и превенције у Црној Гори и сјеверној Албанији, Гласник Цетињског музеја.

Издајица, прије свега није могао рачунати на свој повратак нити повратак имања. Ако је то било и могуће, то је било само под извјесним условима.

Прогонством се прво чувало племе, а затим веће заједнице, и на крају држава.

Установа прогонства је узета из обичаја, (наслеђа) пренијета је даље, у касније законодавство.

Поред прогонства које је санкционисано законом било је прогонство и прогањања која су била противзаконита. То се види из посланица и писама Петра I. Види се такође настојање да се одреди тешко видљива граница између прогонства садржаног у Законику и самовоље и зла, које људе тјера у турске земље.

6. *Лупештина и похара*

Законик говори о лупештини јер се одговорност индивидуализира, па на изглед измичу нормама сви случајеви хајдучије или похаре. Међутим, они су обухваћени одредбама, о лупештини (чл. 13 и 17) То се види из одредби чл. 17 гдје се каже "још неки уче и силују да туђе имање грабе и краду" и у којем драго мјесту у Црној Гори и Брдима или приморју. Већ је поменуто како крађа вола или коња може тешко погодити сву чељад дома.

Лупештина се кажњава као и убиство (чл. 13 и 17) Из чл. 17 се види да се имају у виду неки ранији зли обичаји "јести од туђе муке".

Овдје се иде против таквих навика и обичаја, а и против сваке лупештине. Посебно би требало расправљати о уобичајеним тврдњама да је то спадало у праксу или обичаје црногорских племена, чак и онда када се као објашњење додаје констатација да је у вријеме пљачкашке привреде то широко практиковано.

Ако је о овоме ријеч, треба имати на уму, да је у тим временима, а и раније, гусарење било редовна појава и то у Средоземљу и Јадрану. Хајдучија такође. Хајдучија се приписује Црногорцима као да други то нијесу чинили. Овдје се ради о хајдучији која се састојала у упадима на туђе, сусједне, а најчешће на непријатељске територије.

Када је ријеч о непријатељским територијама онда то нијесу биле само пљачке, већ и непријатељски обрачуни. Проглашавати то једноставно крађом, а такве крађе обичајима горштакских племена, јесте једна упрошћена шема.

Из података о хајдучији се види да су се тиме бавили сусједи Црне Горе и Турци.⁷ Понекад су неки од ових унајмљивали друге као "хајдуке", да би себе прикривали или избјегли опасности.

⁷ Др Б. Храбак, Упад Црногораца на Дубровачку територију у XVI и XVII вијеку, Историјски записи, XXXI (LI) 1978/4, стр. 33.

Некада су опет похаре приписивали другима. Тако и Црногорцима. Размирице и непријатељства су појачавали овакве акције. Но, било је пљенидбе и пљачке других племена, некада опет због непријатељства, а некада и због чистог лоповлука, ради стицања опасне и неморалне али лаке користи.

Због свега поменутог, и осталих разлога истог карактера, у чл. 17 посебно се помиње лупештина у Приморју (нашој браћи и пријатељима), који се налазе у царскокраљевској земљи и држави.

Може се рећи да је текст вјешто (дипломатски) састављен. Свака лупештина у оквиру Црне Горе и Брда се кажњава, а исто тако и према сусједима "пријатељима и браћи". Јасно је да ту не улазе сукоби и пљенидбе које се тичу непријатеља и рата.

Ове забране и санкције се могу односити на пљенидбе и сукобе са непријатељем, у мирно вријеме (односно у стању мира или примирја). То проистиче из поменутих формулација, логике односа и живота тог времена.

Потврђено је ово на један други начин, касније, у посланицама Петра I. Прво у оној којом строго кори, пријети и проклиње оне који нападају Французе у вријеме мира са Французима.⁸ Друго, касније када је Наполеон почео да губи, а односи са Французима се погоршали, Петар I пише посве друго.⁹

У посланицама и писмима се инсистира на примјени правила која се односе на пљенидбе и крађе у односу на сусједе али унутар Црне Горе и Брда. Не истиче се у посланицама и писмима разлика између разних облика крађе (и похаре), већ се једнако оштро осуђује сваки њихов облик и тражи одговорност.

7. *Сугови и судије*

Посебне теме се тичу судова и поступака пред судовима. Изузетно је значајно да Законик (у чл. 20) одређује да "ниједан народ не може бити честит ни срећан у коме законитог суда и доброг правитељства нема" ... Број и садржина одредби о судовима, судијама и суђењу су за оно вријеме импозантни. Ако се упореде са одредбама Душановог законика, поред сличности, може се констатовати и потпуније регулисање суда и поступака пред судом, положаја и одговорности судије. Може се рећи укратко да се правила о судијама могу свести на исказ: Да се судија поштује и да суди праведно. Гарантована је слобода судија (чл. 22), дужност да пазе на заклетву, да суде праведно и да не могу бити третирани као унајмљени. И ако се може рећи да правила о судовима имају узор у

⁸ Црногорцима (Посланице бр. 32) од 14.VIII.1807. г. и бр. 34. од 4.I.1808.г.

⁹ Граховљанима (Посланице, бр. 46) од 4.V.1813.г.

Душановом законнику, она их превазилазе и ослањају се на тадашња најбоља решења и принципе које је Петар I знао или је знао да их формулише.

Контрадикторност и јавност поступка, утврђивања истине, и ред у суђењу, су тако добро и потпуно регулисани, да их неке судије ни данас не досегну. У том смислу се може боље разумјети дио неких тврдњи да Законик није примјењиван. У неким дјеловима и оправдано, јер као што је поменуто нека од таквих правила се не примјењују увијек ни данас добро и потпуно.

Много је значајније то што су поменута правила била очигледно високог домета. За потпуним њиховим изворима се може трагати и то заслужује посебну обраду. Утицај ових правила се протеже до данашњих дана. Без обзира што је сигурно било тешкоће у њиховој потпуној примјени, ова правила су својом потпуношћу и адекватношћу сигурно значајно утицала и на суђење, одмах по доношењу закона.

Непротивећи се тврдњама о озбиљнијим тешкоћама у примјени Законика, па и његовом непримјењивању у појединим временским раздобљима, и подручјима, може се рећи да постоје свједочанства примјене Законика и његовог утицаја, што је преношено са генерације на генерацију. Кроз посредне изворе и нарочито кроз колективно памћење, постоје докази о примјењивању и утицају Законика.

У генерацијама које су настале након пола вијека, и нешто више, (после првих деценија примјене Законика) могло би се наћи доста оних који поступају пред судом знају као и правници. Бар онај поступак и обавезе судија, како су регулисани у Законнику. То се протезало до најновијих времена. То не може бити да нема везе са Закоником и не може бити случајно. Извори и утицаји Законика, бар у овом дијелу који се односи на судове, се не могу оспорити чак ни доказима о њиховој недовољној примјени. Уосталом доказе о проблемима у примјени имамо и у посланицама и писмима Петра I. Посланице садрже податке о суђењима или неке врсте пресуда које се изричу у име Црне Горе и Законика, тј. утврђених правила.

8. Мир и односи са сусједима

Као што је на почетку истакнуто мир је једно од најважнијих начела и захтјева Петра I.

Петар I у посланицама стално инсистира на миру и тишини: унутар племена, међу племенима, међу сусједима. То је садржано и у Законнику (чл. 2).

Сусједи су често непријатељи, али Петар I тражи одржавање мира са њима, ради заштите интереса свог народа. Припаднике непријатељских народа и војски третира као људе и "ни Турчину који је добар и поштен човјек, никаква зла колико ни добре не поштеноме Хришћанину..." (Посланице, бр. 40). Исто тако ни убиство ћесарског солдата, не третира другачије него као "злодејаније велико и страшно". (Посланице, бр. 55).

Према непријатељским сусједима и војскама Петар I, прецизно тражи мир и кажњавање сваког, ко би мир нарушио. Он се позива на споразуме о миру, уговоре тих непријатељских држава са руским царем, на чињеницу да они не чине зло и не нападају Црну Гору. Но, исто тако је прецизан да ако и када се сусједи не држе договора и мира, ако нападну, да им мора бити узвраћено без милости. Тада поменуће обавезе престају.

Посебно је Петар I заинтересован за мир са Котором око пазара. У Законнику (чл. 19) се каже "да пазари служе на корист народа и да се без пазара не може".

Без обзира ко држи пазаре Млечани, Французи, Аустрија, са њима се мора одржавати мир, изузев ако је неизбјежан рат. То се стално покреће у посланицама и писмима. Када се промијене околности и Французи изгубе битку са Русима, мијења се и став.

Основни став је, међутим, константа. Непријатељ је непријатељ, када се тако понаша. Питање непријатељства се не може поставити "у вријеме када се бранити не могу" (Посланице, бр. 25) и "никога не задијевате прије него ли они нас задију" (Посланице, бр. 37).

Но, то не значи, да Петар I, нема на уму какви су суштински односи и шта се када мора, и може рећи и учинити. У том смислу треба подсетити како је француски генерал Мармон у вези са једним сукобом (неспоразумом) питао Петра I: "Шта вам је Француска учинила"? Петар I одговара: "Ни зла, ни добра никаква"! (Посланице, стр. 275). Према томе док стране војске поштују мир, поштује га и Петар I, и безусловно то тражи од Црногораца. Када прекрше мир, онда је Петар I за рат. Када се не поштује Црна Гора и његова личност, он са мјером узвраћа.

9. Реализација Законика кроз посланице

Ако се узму посланице и писма послије доношења Законика, види се да се у њима налази, вишеструко поновљена, садржина Законика. Ту су питања која се тичу: убиства, пљенидбе, прогонства, односа са сусједима и пазара, питања мира и посебно питање судова. Посланице се појављују као акти примјене Законика. Све

појаве, проблеми и питања примјене Законика се конкретизују кроз обраћања племенима, главарима, гувернадуру, народу и сл. Из тих обраћања се види стање односа у појединим крајевима, али и стање примјене Закоником утврђених правила, нпр. оних у погледу успостављања и рада судова.

Нема сумње да поред мира, (безакоње, хајдучија, пљенидба па и лупештина) представљају честу тему посланица и писама. То је жигосање свих злих поступака, захтјев за кажњавањем и елиминисањем таквих престапа, и преступника.

Значајно је да Петар I инсистира често на томе да је оставио копију као доказ за обраћање, или подвлачи да писмо које им упућује сачувају. Понекад се види да је Петар I прибијегавао и доношењу одлука, које су се односиле на усвојена правила, и кршење тих правила.

Посредно се може закључити да је постојао неки број писмених људи у сваком племену јер инсистирање на писаним текстовима не значи формализам у поступку већ, налог да се сачувају писани докази Петра I. Значи обавезу, али свједочи и о чињеници да то неко може да чита.

Ако се узме у обзир да је у Законнику (као и у Стеги), речено да постоје одређене обавезе: свештеника, кнезова, старјешина племена и сваког домаћина, да објашњавају одредбе Законика и предвиђене казне, онда је јасно да се рачунало и на формирање одређене правне културе. Чињеница је да су новије генерације, код старијих затекле изразите доказе правне културе. Петар I је у неколико наврата после доношења Законика, упутио посланице које подсјећају Црногорце на пређени пут од Законика, односно побједи над Бушатлијом, до момента када се обраћа нараду. Ту су садржане све главне компоненте Законика или његове филозофије (посланице бр.13 (1800. г.); бр. 45 (1812. г.); и бр. 90 (1825. г.)

Ове посланице су писане у току скоро три деценије од доношења Законика. Прва, оvdје поменута, свега двије године; друга око петнаест а трећа преко двадесет пет година, од усвајања Законика. У свакој се помиње слога, јединство и слобода. Но, са друге стране у свакој се помиње крвопролиће тј. неријешен проблем убиства и освета, затим зло и добро.

У последњој од поменутих посланица се констатује да су настали суд, правда, мир и тишина (Закоником утврђени и од Петра I стално захтијевани). Но, и поред тога што Петар I констатује тај напредак, он изражава и незадовољство, чак и огорчење, да је неки-ма милије зло него добро и да "правитељство међу собом трпјети не моглоше".

Из ових, и осталих писама и посланица је видљиво да је Петар I, не само чинио све напоре да Законик уведе у живот, већ и да

"пократи" домаће рати, крвопролиће и зло. Иако је молио, преклињао и проклињао, а истицао да другог средства осим пера за утицај и спровођење одлученог нема, он је ипак свим поменутиим, па и пером веома утицао на мијењање односа. Племенско друштво је сигурно имало не малу осјетљивост на заклињања, преклињања и прекоре владике. Поред тога оштрина и прецизност у квалификовању и захтјевима, су очигледно имали и тежину одлуке владара, кога није безопасно не слушати, односно коме се опасно супротстављати.

Осим података које имамо о том времену сигурно је много значајних података нестало. Не можемо, дакле, рећи да је било само оно што се из података може видјети, без обзира што не можемо рећи у чему је било другачије, односно горе или боље.

Посебно треба имати у виду утицај садржине Законика на Данилов законик. То несумњиво показују досадашња истраживања која се тичу Даниловог законика без обзира колико се указује на ту везу¹⁰. Нашем закључивању сметају и уобичајене шеме да ако је држава била у формирању, или није била довољно јака а племена јесу, онда се каже да ни право није могло преовладати.

Стварање и примјена права су, међутим, далеко комплекснији односи па је то тако, на специфичан начин било и у вријеме Петра I. Ако, дакле, Петар I не пријети санкцијама које примјењује држава, не може се закључити да су његове посланице без дејства у примјени права. Уосталом ако се пажљиво проучавају сви њихови редови, како је већ наговјештено, види се, да у перу (посланицама и писмима), ријечи и клетвама, има много више тежине (па и принуде) него што по дефиницији, у модерним државама, писма, клетве, заклетве и сл. , могу имати.

Забрављени кодекс

Када се у цјелини и детаљима узме Законик и оно што је о њему до најновијег времена написано, јасно је да Законнику није посвећена одговарајућа пажња, нити је његова садржина добила одговарајућу верификацију. Законик је био у сјенци Богишићевог Општег имовинског законика и обичајног права Црне Горе.

С тим у вези се поставља питање није ли сасвим занемарен значај Законика за обичајно право у Црној Гори, а тиме и за Богишићев Општи имовински законик.

Јасно је да је Законик ишао против "злих" обичаја, прекомпоновао неке дотадашње обичаје, и афирмисао обичаје који су

¹⁰ Петар Ђ. Стојановић, Настајање савременог права у Црној Гори (1850-1900), ЦАНУ 1991. г.

одговарали тадашњим условима и концепцији изградње црногорске државе, на којој је радио Петар I.

Према томе, обичаји су били основ за формулисање његових одредби било ради "покрађења" и елиминисања злих, било ради афирмисања, добрих обичаја.

У посланицама и писмима то се потврђује и образлаже. Петар I је имао концепцију како да уређује односе са сусједима и Европом, као међу племенима и унутар племена. То је прави кодекс правила.

Врло је значајно да Петар I, инсистира на легалитету и легитимитету. Тако истиче, цару царевом... (сваком своје дати), а потом, поред тога, указује на одметништво Бушатлије од Турске, изражава нпр. наду да ће паша у Херцеговини примијенити закон, ради сузбијања самовоље и заштите сиротиње.

Све ово је, једним дијелом, признавање неминовности одређених односа али једним дијелом и дипломатија. Ставља на знање Турцима да нпр. у Херцеговини примијене право, чак изражава наду у турски суд, а са друге стране оставља простор да се у противном отпор раје, побуне или предузимања других заштитних мјера, покажу као легитимни. Оно што неће да учине они који су дужни, и могу, учиниће евентуално други, али тада постоји оправдање за ове друге, а не и за прве, који нијесу чинили ништа, односно нијесу поступали по закону.

На самом почетку је подвучено како је Петар I молио Махмуд пашу Бушатлију да се прође "сиротиње"... Молио га је за мир, тражио је мир. Такође и мир са сусједима у вези са пазарима. Укупна активност Петра I, оно што се налази у Законнику и посланицама, показује да је Петар I изградио кодекс дипломатских правила и односа, а и кодекс правила за најважније унутрашње односе, или боље рећи оне чије се рјешавање наметало.

Видјели смо која најважнија правила садржи Законик. Она се протежу од уставно правних, међународних, кривично правних, цивилно правних, до правила поступка. Чак може се рећи поставља и правила у погледу ретроактивног дејства правила Законика. Нема сумње да је у питању кодекс правила, какав су раније или у то доба, имале неке друге државе, односно заједнице.

Регулисани су у Законнику односи најважнији по тадашњим условима и схватањима. Неки као што су, поступак пред судом или положај судије, у неким елементима су на нивоу данашњих правила.

Због свега поменутог, а прије свега због садржине Законика, Законик обшчи црногорски и брдски представља кодекс. Можемо га назвати Црногорски кодекс (Петра I).

Овај кодекс је био значајан не само као извор за регулисање односа до Даниловог законика, већ и за Данилов Законик и Богишићеву кодификацију.

Без обзира на однос Богишића према Законику, ОИЗ је имао значајан ослонац и на Законику общем црногорском и брдском. Треба само узети у обзир нпр. једно методолошко и фактичко питање. Да ли би анкетари могли одговорити онако квалификовано на упитник Богишићев, да нијесу имали прије тога Законик Петра I и праксу везану за њега, односно свијест о његовим правилима. Да ли би правила формулисана у Богишићевом Опште имовинском законику могла бити тако концизна и заснована на животу, да живот давно прије тога, Петровим Законом, није био усмјерен у одређеном правцу, да није већ представљао одређену правну културу.

